મધુ-બંસરી.

નાટકનાં ગાયનો અને રૂપ રેખા.

લેખક:—

સ્વ. સાક્ષર નૃસિંહદાસ ભગવાનદાસ વિભાકર.

બી. એ, એલ એલ બી. બૅરિસ્ટર-ઍટ-લૉ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

બાપુલાલ બી. નાયક.

મુંબઇ ગુજરાતી નાટક મંડળીના માલિક

સુરત-પ્રિન્સેસ થીએટર

આવૃત્તિ ૧લી. પ્રત ૫૦૦૦.

સુરત ખપાટીઆ ચકલાપર આવેલા ધી ન્યુ 'સમાચાર' પ્રી. પ્રેસમાં ખંડુભાઇ રામભાઇ નાયકે પ્રકાશક માટે છાપ્યું.

સંવત ૧૯૮૨ સને ૧૯૨૫

મૂલ્ય ૦-૪-૦

પાત્રોની નામાવલિ.

પુરૂષ પાત્રો.

મધુસુદન—નવદુર્ગનો સહૃદય સમાજસેવક; વિમલકાન્ત ઉદયકાન્ત નામના અમીરી ખવાસવાળા મુફ્લીસ મજુરનો પુત્ર, સ્નેહવીણાનો સહોદર; પાછળથી શોભનપુરનો પ્રધાન "આત્મપ્રકાશ" અને સુવર્ણનગરનો લોકનાયક "જ્યોતિકાન્ત" બંસરી બાળાનો હૃદયેશ્વર.

સર પ્રમોદરાય—નવદુર્ગનો "આબરૂદાર" શહેરી, "વિશ્વ-સુધારક કલબ" નો પ્રમુખ; "શોભાનપુર ઈમ્પ્રુવમેન્ટ કંપની લીમીટેડ" આદિ અનેક જોઇન્ટ સ્ટોક કંપનીઓનો ડિરેકટર.

રાજા બહાદુર સાત્રુલાલ શકરાલાલ સટોરીયા—"વિશ્વસુધારક કલબ" નું નાક.

ખાનસાહેબ મૌલાબક્ષ હુસેનબક્ષ—"વિશ્વસુધારક કલબ" ની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરનાર મેમ્બર.

શ્યામસુંદર પરદુઃખભંજન—"કલબ" ના અતિ વિચારશીલ ખેતાબહિન "પરદુઃખભંજન" મેમ્બર.

ઇન્સ્પેકટર અર્જુન—નવદુર્ગની છુપી પોલિસનો બાહોશ અમલદાર "જિતેન્દ્ર" ના છુપા વેષમાં "ગુન્હેગાર મધુ" ની પાછળ પડેલો પોલિસ સરદાર; પાછળથી સુવર્ણનગરનો પોલિસ અમલદાર.

વિમલકાન્ત—મધુસુદન તથા સ્નેહવીણાનો પિતા.

પ્રિન્સરવીન્દ્રકુમાર—શોભનપુરના મહારાજા સૂર્યકેતુનો પાટવી કુમાર; સ્નેહવીણાનો સખા અને સ્વામી.

સૂર્યકેતુ—શોભનપુરનો નરેશ, મહારાણી ભદ્રશીલાનો ભાઈ, રવીન્દ્રકુમારનો પિતા.

સુન્દરકાન્ત—સુવર્ણનગરનો સરકારી વકીલ.

ઉપરાન્ત મજૂરો, શહેરીઓ, સિપાહીઓ, નોકરો વગેરે.

સ્ત્રી પાત્રો.

સંસારીબાળા—વસુન્ધરાની ઉપાસક બાળા.

વિરાગીબાળા—અમરાપુરીનું ચિન્તન કરનાર બાળા.

દેવી વસુન્ધરા—સંસારના મોહમાં મુગ્ધ બનેલી સંસારી બાળાની જાજ્વલ્યમાન મનોદેવી.

દેવીઅમરાપુરી—ભવિષ્યની ભાવનાઓ ઘડનારી વિરાગી બાળાની પ્રશાન્ત મનોદેવી.

ગુલશન—વારાંગના.

સ્નેહવીણા—વિમલકાન્તની બહાદુર પુત્રી વીણા; મધુસુદનની વિખુટી પડેલી બ્હેન, રવીન્દ્રકુમારની વફાદાર માલણ, સખી અને છેવટે અર્ધાંગના દિલારામની વેષધારી.

બંસરી બાળા—શોભનપુરના "કુમારી આશ્રમ" ની અધિષ્ઠાત્રી, પ્રધાન "આત્મપ્રકાશ" પાછળ લોહચુંબકની માફક ખેંચાએલી સુંદરી, સુવર્ણનગરનાં પ્રધાનપદને શોભાવનાર વેષધારી બંસીધર. અંતમાં "મધુબંસરી."

કુમારી—દિલારામ તથા બંસીધરના પ્રેમમાંથી અંકુરેલી, કુમારી આશ્રમની મુગ્ધ બાળા.

મહારાણી ભદ્રશીલા—સુવર્ણનગરની મહારાણી, મહારાજ સૂર્યકેતુની ભગિની.

ઉપરાન્ત સખીઓ, કુમારી આશ્રમની બાળાઓ વગેરે.

સ્થળ—નવદુર્ગ, વસંતાગિરિની ટેકરી, શોભનપુર, સુવર્ણનગર.

મધુ—બંસરી

નાટકની રૂપરેખા.

અંક ૧ લો.

આમુખ—સંસારીબાળા તથા વિરાગીબાળા નામની બે કુમારીઓ પોતપોતાના મનોદેવીના પ્રાર્થના કરી રહી છે; ત્યાં દેવી વસુન્ધરા તથા દેવી અમરાપુરી દર્શન દે છે. વસુન્ધરા અને અમરાપુરીના મહિમાની ચર્ચા. વસુન્ધરાનેજ આંગણે અમરાપુરી પોતાના ભક્તજનોની ઝાંખી કરાવવા સર્વને લઇ જાય છે.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—નવદુર્ગમાં "પ્રમોદ વિલાસ"

નવદુર્ગના જાણીતા શહેરી અને 'વિશ્વસુધારક કલબ'ના પ્રમુખ પ્રમોદરાયને "સર"નો ખેતાબ મળેલા હોવાથી એમના દોસ્તો એમને મુબારકબાદી આપવા આવે છે, 'વિશ્વ સુધારક કલબ'ના મેમ્બરોની આર્થિક ઉન્નતિ સબંધી વિચાર. જૉઇન્ટ-સ્ટૉક કંપની ઉભી કરી શોભાપુરને યાંત્રિક બાગથી સ[illegible] કરવાનો સંકલ્પ. આજનો યાદગાર દિવસ "શુષ્કો" ન જાય તે માટે વારાંગના ગુલશનની મદદ માગવામાં આવે છે, એટલામાં જેલ તોડીને નાઠેલો કેદી મધુસુદન ત્યાં પ્રવેશે છે. પ્રમોદરાય તથા મધુ વચ્ચે ચકમક. દરમિયાન ડિટેક્ટિવ અમલદાર ઇન્સ્પેક્ટર અજીતનું સિપાહીઓ સહિત આવી પહોંચવું. મધુના હાથમાં હાથકડી. હાથકડી તોડી મધુનું છટકવું. [illegible] ઝાંખા પડવું.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—વસંતગિરિ પાસે વિમલકાન્તનું ઝુંપડું.

કેદી મધુસુદનને પોતાના પિતા વિમલકાન્તને તેમજ બીજા કેદીઓને જેલમાંથી ન્હસાડેલ છે, ન્હાસેલા કેદીઓ વિમલકાન્તના ઝુંપડા પાસે આવે છે. વિમલકાન્તને તેની મડુલી પાસે છોડી કેદીઓ જાયછે. તુરતજ મધુસુદનનું પ્રવેશવું. મધુસુદનના પિતાનું મૃત્યુ. મધુનો કરૂણાલાપ અને હૃદયમંથન, સમાજ સામે ઉશ્કેરાયલા મગજની બંડખોર સ્થિતિ, એટલામાં નન્દદુર્ગથી આવતી મોટરકારનો અવાજ સંભળાય છે. મોટરના ચુરેચુરા કરવાનો મધુનો નિશ્ચય. દરમિયાન અકસ્માતથી મોટરનું ઉંધુ વળવું. મોટર હાંકનારનું નદીમાં પડવું. નદીમાં પડેલા મુસાફરને બચાવવા મધુનો નિષ્ફળ પ્રયત્ન. મુસાફરના કાગળો મધુએ વાંચવા. સુવર્ણનગરમાં મહારાણી ભદ્રશીલા સામે કાવત્રાંની બાતમી. ડુબી ગયેલો મુસાફર શોભનપુરના પ્રધાનપદ માટે સર પ્રમોદરાય તેમજ નંદદુર્ગના અમલદારોના ભલામણપત્રો લઇને જતો હતો એમ સમજતાં પોતેજ મુસાફર આત્મપ્રકાશનું નામ ધારણ કરી ભલામણપત્રોનો ઉપયોગ કરી શોભનપુરનું પ્રધાનપદ મેળવવાનો મધુનો નિશ્ચય, એટલામાં પાછળ પડેલા ઈન્સ્પેક્ટર અજીતનું આવવું. અજીત અને મધુ વચ્ચે ઝપાઝપી. અજીતને ઘાયલ કરી મધુનું મોટરમાં બેસી શોભનપુર તરફ ન્હાસવું.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—શોભનપુરનું રાજ ઉદ્યાન.

"કુમારી આશ્રમ"ની બાળા સ્નેહલીલા શોભનપુરના પાટવી પ્રિન્સ રવીન્દ્રકુમારને આશ્રમના વાર્ષિક ઉત્સવ નિમિત્ત આમંત્રણ આપવા આવી છે. ઉદ્યાનના એકાંતમાં

સ્નેહવીણા ગીત લલકારી રહી છે ત્યાં પ્રિન્સ રવીન્દ્રકુમારનું પ્રવેશવું, કુમારના સૂના આત્માની ભૂખ સ્નેહવીણા સંતોષે છે, અને જે "વીણા" એકવાર પોતાના ભાઇ મધુસુદનને કેદમાં જતાં બચાવવાની ખાતર રવીન્દ્રકુમારની માલણ તરીકે ખરીદાયેલી હતી તે આજે એજ પ્રિન્સની સમોવડી સખી "સ્નેહવીણા" તરીકે સ્વીકારાય છે. સ્નેહવીણાનું જવું, અને શોભનપુરના મહારાજા સૂર્યકેતુ તથા નવા નિમાયેલા પ્રધાન આત્મપ્રકાશનું આવવું, નવા પ્રધાનની પિછાણ, આત્મપ્રકાશનું જવું, નવદુર્ગથી સર પ્રમોદરાયની પાર્ટીનું આવવું, શોભનપુરને "અપ-ટુ-ડેઇટ" યાંત્રિક શહેરમાં ફેરવી નાંખવાને માટે સર પ્રમોદરાય પોતાની "શોભનપુર ઇમ્પ્રુવમેંટ કંપની, લીમીટેડ"ની યોજના રજુ કરે છે. નવા પ્રધાનની સંમતિ મેળવવા કહી મહારાજાનું જવું. પોતાના વગવાળા ગ્રહસ્થને બદલે કોઇ બીજો પ્રધાન નિમાએલો સાંભળી પ્રમોદરાયનું આશ્ચર્ય! "નિશ્વ-સુધારક કલબ" ના મેમ્બર "જિતેન્દ્ર છુપા વેષમાં આવેલ અજીતની શંકા."

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—બિહાગવનમાં "કુમારી આશ્રમ"નો મંડપ.

આજે કુમારી આશ્રમનો વાર્ષિકોત્સવ છે. આશ્રમની બાળાઓ એક આંતરૂ દશ્ય ભજવવાની હોવાથી સ્નેહવીણાએ કૃષ્ણનો પાઠ લીધો છે, આશ્રમની અધિષ્ઠાત્રી બંસરીબાળા તથા સ્નેહવીણાનો વિનોદ. મહારાજા સૂર્યકેતુ તથા પ્રધાન આત્મપ્રકાશની ઉત્સવમાં હાજરી. બંસરીબાળાને અભિનંદન, બાળાઓ તરફથી "શ્રીકૃષ્ણનું દ્વારિકા પધારવું અને ગોપીઓની વિરહાવસ્થા"નું આંતરૂ નાટક. સર્વ ગયા બાદ બંસરીબાળાના પ્રેમની રવીન્દ્રકુમારે માગણી કરી. "હું મ્હારૂં દિલ બીજા કોઇને આપી ચૂકી છું." એમ બંસરીએ

ઉત્તર, રવીન્દ્રકુમારનો ક્રોધ. કમિશ્નર આત્મપ્રકાશનું પ્રવેશવું. રવીન્દ્રને પ્રકાશની ધમકી, રવીન્દ્રનું જવું, બંસરી તથા પ્રકાશ વચ્ચે લોહચુંબક. ઉભયનું સાથે જવું.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—બિહાગવનનો એક કુંજ.

રવીન્દ્ર સામેના લેખિત પુરાવાઓ પ્રકાશ પાસેથી હાથ કરી આપવાનું સ્નેહવીણાનું રવીન્દ્રને વચન અને એક યુવકના વેષમાં પ્રધાનના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી થવાનો સંકલ્પ.

પ્રવેશ ૬ ઠ્ઠો.

સ્થળ—પ્રધાન આત્મપ્રકાશનો બંગલો.

કુમારી આશ્રમની બાળા દુલારીને આત્મપ્રકાશ પોતાની લાડકવાયી બ્હેન જેવી ગણતો હોવાથી તેણીને થોડા દિવસ પોતાને ત્યાં રહેવાને આમંત્રે છે. ત્યારબાદ સ્નેહવીણા દિલારામ નામ ધારણ કરી પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી તરીકે રહેવા આવે છે. દિલારામની નિમણુંક, અને દિલારામ તથા દુલારીનું પરસ્પર આકર્ષણ !

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—આત્મપ્રકાશના બંગલાનો એક ભાગ.

આત્મપ્રકાશ પાસે સર પ્રમોદરાયની પાર્ટીનું આવવું. યાંત્રિક યોજનાઓ માટે પ્રધાનની પરવાનગી માગવી. 'સ્વર્ગની કુલવાડી' સમુ શોભનપુર સર પ્રમોદરાયની સિન્ડિકેટના હાથમાં મૂકવાની આત્મપ્રકાશ સાફ ના પાડે છે. જિતેન્દ્રે પ્રમોદરાયને આત્મપ્રકાશ એજ ગુન્હેગાર મળ્યો છે એમ બાતમી આપવી.

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—આત્મપ્રકાશનું ખાનગી ઉદ્યાન.

"પુરૂષનો અવતાર વધારે સારો કે સ્ત્રીનો"—એ સનાતન પ્રશ્નના વિચારમાં દુલારી તથા દિલારામ મશગુલ છે. પ્રશ્નનો ઉકેલ "આપ પ્રાણજીવન, વ્હાલાં અમે" માં વિરામે છે. દુલારી તથા દિલારામ રવાના થતાં આત્મપ્રકાશ તથા બંસરીનું આવવું, આત્મપ્રકાશ એજ ગુન્હેગાર મધુ છે એવી "જુહી" અફવા સંબંધી બંસરી તરફથી બાતમી મળવી. પ્રકાશને બચાવવાની જવાબદારી બંસરી પોતાને માથે લે છે.

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—"કુમારી આશ્રમ" નું ચોગાન.

આજે કુમારી આશ્રમને તોડી પાડી તેની જગાએ ચામડાની મીલનો પાયો સુવર્ણનગરનાં મહારાણી અને મહારાજા સૂર્યકેતુના બ્હેન ભદ્રશીલાના હાથથી નાંખવા માટે સર પ્રમોદરાયની સિન્ડિકેટ તૈયારી કરી રહેલ છે.. મહારાજા સૂર્યકેતુ તથા મહારાણી ભદ્રશીલા આ પ્રસંગે હાજર થયાં છે. પોતાના "પ્રાણ કરતાં પણ વધારે પ્યારી" સંસ્થાને જમીનદોસ્ત થતી જોઇ આશ્રમની બાળાઓનો કરૂણાલાપ. પોતાની "કાર્યકુશળતા" માટે પ્રમોદરાયની મગરૂરી અને આત્મપ્રકાશની ગંભીર ચેતવણી. તુરતજ બંસરીએ અજીતના વેશમાં પ્રવેશી ગુન્હેગાર મધુ સામેનું વોરંટ રજુ કરી આત્મપ્રકાશને ઉઠાવી જવો. પાછળથી જિતેંદ્રનું પ્રવેશવું અને અજીત તરીકે જાહેર થવું. બંસરીએ તથા પ્રકાશે આપેલી શાપ સંબંધી સમાચાર સાંભળી સર્વ દિગ્મૂઢ!!

ટેબ્લો.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—સુવર્ણ નગરમાં મહારાણી ભદ્રશીલાના મહેલનો એક ખંડ.

આત્મપ્રકાશ ન્હાસીને સુવર્ણનગર આવેલ છે. અજીત પણ તેની પાછળ સુવર્ણનગર જઇ પહોંચેલ છે. અજીત આત્મપ્રકાશનો પત્તો મેળવવાને માટે મહારાણી ભદ્રશીલાના પોલિસ અમલદારની નોકરી મેળવે છે.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરમાં આત્મપ્રકાશનો ગુપ્ત આવાસ.

દુલારી પણ આત્મપ્રકાશ સાથે સુવર્ણનગર આવી છે. હિરારામને રવીન્દ્ર તરફથી છુપા જાસુસનું કામ સોંપવામાં આવ્યું છે દુલારીના ભોળપણનો લાભ લઇ હિરારામ આત્મપ્રકાશના ગુપ્ત આવાસમાં જઇ પહોંચે છે. દુલારી તથા હિરારામ વચ્ચે પ્રણયકલહ દરમિયાન આત્મપ્રકાશનું પ્રવેશવું હિરારામને જોઇને પ્રકાશનું આશ્ચર્ય! હિરારામનું બહાર જવું ત્યારબાદ બંસરીબાળા પ્રકાશને સાવચેતી આપવા આવે છે. પ્રકાશની અર્ધાંગના થવા માટે બંસરીની માગણી માગણીનો સખેદ અનાદર, બંસરીના દિલને આઘાત. બંસરી તથા આત્મપ્રકાશ ગયા બાદ પાછળથી સ્નેહવીણાએ છુપી રીતે પ્રવેશી તીજોરીમાંથી રવીન્દ્ર સાથેના પુરાવાના કાગળો ચોરવા.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—સુવર્ણ નગરમાં રવીન્દ્ર કુમારનો કૅમ્પ.

રવીન્દ્ર સુવર્ણનગર આવેલ છે. સ્નેહવીણા પ્રકાશની લીબ્રેરીમાંથી કાગળો ચોરીને તુરતજ રવીન્દ્રને મળે છે. સ્નેહવીણાએ યુક્તિપૂર્વક રવીન્દ્ર પાસેથી મહારાણી ભદ્રશીલા સામેના કાવત્રાં સંબંધી હકીકત મેળવવી. અને રવીન્દ્રને આ કાવત્રાથી દૂર રહેવાને કહેવું. પોતે કાગળો હાથ કર્યા છે એ બાતમી સ્નેહવીણાએ રવીન્દ્રથી છુપી રાખવી અને પોતાના હૃદયની છુપી લાગણીઓ પ્રગટ કરવી, રવીન્દ્રે સ્નેહવીણાના પ્રેમનો તિરસ્કાર કરવો, છતાં સ્નેહવીણાની તેના તરફ અનન્ય ભક્તિ કાયમ રહેવી અને હજુ પણ રવીન્દ્રની ખાતર બંસરીને મનાવવાનું તેણીએ માથે લેવું.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—સુવર્ણ નગરનું "સુવર્ણ રેસ્ટોરાં."

સર પ્રમોદરાયની પાર્ટી હવે પોતાની "ચઢાઈ" સુવર્ણ નગર ઉપર લઈને આવ્યા છે. સુવર્ણનગરના પ્રધાનની જગા ખાલી પડેલી હોવાથી સર પ્રમોદરાય એ જગા માટે ઉમેદવારી કરી રહ્યા છે, અને તેટલા માટે લોકમત પોતાની તરફ ખેંચવાને આજે "સુવર્ણ રેસ્ટોરાં" માં કેટલાક શ્રીમાન્ શહેરીઓને એમના તરફથી ખાણું આપવામાં આવ્યું છે. ખાણાને અંતે ભાષણો થઈ રહ્યાં છે ત્યાં આત્મપ્રકાશ કે જેણે સુવર્ણનગરમાં "જ્યોતિકાન્ત" નામ ધારણ કર્યું છે તે કેટલાક મજુરો સહિત પ્રવેશે છે. "આગીઆ" તથા "મજુર" પત્રો છપાવાની. છેવટે [illegible] કે જે [illegible] પ્રેસિડન્ટ અમલદાર તરીકે કામ કરે છે તેનું આવવું અને મજુરોની [illegible].

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરની રાજવાટિકા.

દિલારામે આપેલ સ્નેહસંકેત પ્રમાણે ફુલારી તેને રાજવાટિકામાં મળવા આવી છે, પરંતુ દિલારામને બદલે સ્નેહવીણાનો મેળાપ થતાં ફુલારીની નિરાશા. સ્નેહવીણાની મીઠી મશ્કરી ફુલારીનું જવું અને બંસરીનું પ્રવેશવું સ્નેહવીણાએ રવીન્દ્રનો સંદેશો આપવો, બંસરીનો ઉત્તર, રવીન્દ્ર સંબંધી બંસરીને નિર્ભય બનાવવાના પ્રયત્નમાં સ્નેહવીણા પોતાનું દિલારામ તરીકે પરાક્રમ જાહેર કરી દે છે, બંસરી યુક્તિ પૂર્વક સ્નેહવીણાએ ચોરેલા કાગળો મેળવી લે છે. સ્નેહવીણાનું જવું પાછળથી ભદ્રશીલાને બંસરીએ સર્વ કાગળો બતાવવા અને પ્રમોદરાય તથા રવીન્દ્રનો પ્રપંચ ખુલ્લો કરવો બંસરીને "બંસીધર" નામ ધારણ કરાવી પોતાના પ્રધાન તરીકે નિમવાનો મહારાણીનો નિશ્ચય.

પ્રવેશ ૬ ઠ્ઠો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરનું જાહેર સભાસ્થાન.

આજે પ્રજાનો મત લઈ મહારાણી ભદ્રશીલા, પોતાના પ્રધાનની નિમણુંક કરનાર છે. મહારાણી ભદ્રશીલા, મહારાજા સૂર્યકેતુ અને રવીન્દ્રકુમાર સમક્ષ પ્રમોદરાય તથા આત્મપ્રકાશની ઉમેદવારી સંબંધી ચર્ચા પ્રકાશના શબ્દોથી પ્રમોદરાયનું ઉશ્કેરાવું "બંસીધર" ના લેબાસમાં સજ્જ થયેલી બંસરીએ પ્રમોદરાય તથા રવીન્દ્રકુમારનું કાવત્રું ખુલ્લું પાડવું અને પુરાવાના કાગળો જાહેર કરવા, દિલારામ સ્નેહવીણાના અસલ સ્વરૂપમાં! સર્વેનું આશ્ચર્ય થવું!!

ટેબ્લો.

અંક ૩ જો

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરમાં સૂર્યકેતુનો આવાસ.

સૂર્યકેતુ રવીન્દ્રને તેના શકુન્તલાના માટે માર્મિક વચનો કહી રહેલ છે એટલામાં પ્રમોદરાય તથા સાધુલાલ સટોરિયાનું આવવું. રવીન્દ્ર તથા પ્રમોદરાય સામેના કેસમાં મહારાજા સૂર્યકેતુ ન્યાયાધીશ નિમાયા સંબંધી પ્રમોદરાય સૂર્યકેતુને અર્થ સૂચક અભિનંદન આપે છે. સૂર્યકેતુ પ્રમોદરાયની ખાત્રી કરી આપે છે કે તેના હાથમાં તે સહી સલામત નથી શોભનપુરને પ્રમોદરાયની સિન્ડિકેટના હાથમાંથી છોડાવવાના અને સુવર્ણનગરના લોકનાયક "જ્યોતિઃકાન્ત" (આત્મપ્રકાશ—મધુ)ના હાથમાં મૂકવાનો મહારાજાનો નિશ્ચય. "બંડખોર" જ્યોતિકાન્ત સામે રવીન્દ્રની કટાક્ષ પરંતુ એ બંડખોર પોતેજ આ કેસમાં બીજા ન્યાયાધીશ તરીકે બેસનાર છે એમ કહી મહારાજાનું જવું, પાછળથી પ્રમોદરાયની મસલત સર્વ ગયા બાદ રવીન્દ્ર તથા સ્નેહવીણાનો મેળાપ છેવટે સ્નેહવીણાના હૃદયની કદર.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—મહારાણી ભદ્રશીલાનો મહેલ.

મહારાણી ભદ્રશીલા, આત્મપ્રકાશના સમાજ સુધારણા સંબંધી વિચાર જાણી ખુશ થાય છે અને એ મનોહર "ભાવનાસૃષ્ટિનો પાયો" સુવર્ણનગરમાં નાંખવાનુ પ્રકાશને સૂચવે છે. નવા પ્રધાન "બંસીધર" પાસે પોતેજ ગુન્હેગાર મધુ છે. એવી આત્મપ્રકાશની કબુલાત, મધુના ગુન્હાઓની વિગતવાર હકીકતવાળી ડાયરી બંસીધરે મધુ પાસેથી મેળવી લેવી, એટલામાં અજીતનું પ્રવેશવું અજીતે પ્રધાન

બંસીધરને ખાનગી ખબર આપવા કે સુવર્ણનગરનો લોક-નાયક ગણાતો જ્યોતિકાન્ત એજ ગુન્હેગાર મધુ છે, અજીતનું જવું અને તેને થાપ આપવાનો બંસરીબાળાનો સંકલ્પ. દુલારીનું પ્રવેશવું પ્રધાન બંસીધર તથા દુલારીનું પરસ્પર આકર્ષણ અને પ્રધાન તરફથી દુલારીને મુદ્રિકાની ભેટ. બંસરીનો મેળાપ કરાવી આપવાનું પ્રકાશને વચન આપી બંસીધરનું જવું. દુલારી ગયા બાદ બંસરીનું આવવું અને "મધુ-બંસરી"નું પ્રથમ પ્રેમદર્શન ત્યારબાદ સ્નેહવીણાનું પ્રવેશવું અને ભાઇ બ્હેનનો અણધાર્યો મેળાપ.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરમાં રવીન્દ્રનો કેમ્પ.

રવીન્દ્રની સ્નેહવીણા તરફ મમતા. એટલામાં અજીતે આવી રવીન્દ્રના બચાવનો માર્ગ બતાવવો. પોતાના બચાવની ખાતર પોતાની પ્રિયતમાના ભાઇ ઉપર ઘા કરવાની રવીન્દ્રે સાફ ના પાડવી.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—દુલારીનો લતામંડપ.

સ્નેહવીણા તેમજ બીજી સખીઓ તરફથી મુગ્ધ દુલારીની મીઠી પજવણી, સખીઓ ગયા બાદ પ્રધાન બંસીધરનો પ્રવેશ. શરમાળ બાળા છેવટે "જરા કહોજી સાવરિયા, શાં જાદુ કર્યાં?" ની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરની કોર્ટ.

સુવર્ણનગરમાં મહારાણી સામે કાવત્રુ રચવા માટે પ્રમોદરાય તથા રવીન્દ્રકુમાર સામે કેસ ચલાવવામાં આવે

છે. પ્રથમ મી૦ સાધુલાલ સટોરિયાની "ઉત્તમ જુબાની" અજીતે પોતાની જુબાનીમાં ન્યાયાધીશ જ્યોતિકાન્ત પોતેજ ગુન્હેગાર મધુ છે એવું જાહેર કરવું. પ્રધાન બંસીધરે વચમાં પડી અજીતને થાપ આપવી; રવીન્દ્રે ગુન્હો કબુલ કરવો. કેસનો ચુકાદો મુલતવી રહેવો.

પ્રવેશ ૬ ઠ્ઠો.

સ્થળ—સુવર્ણનગરમાં "વસન્ત વિહાર."

આજે મહારાણી ભદ્રશીલાનો જન્મોત્સવ હોઇને મહારાણી, અમલદારો તથા નગરજનો "વસન્ત વિહાર" નામના ખુશનુમા ઉદ્યાનમાં ભેળા થયેલ છે. મહારાણીના જન્મોત્સવની ખુશાલીમાં લોકોના હિતમાટે એક જાહેરનામું બહાર પાડવું, રવીન્દ્રકુમારને માફી. પોતાનાં કારખાનાઓ વગેરે મજુરોના લાભ માટે મુફત કરવાની તેમજ હવેથી લોકસેવાનું કાર્ય શરૂ કરવાની શરતે પ્રમોદરાયને માફી મળવી. અજીતનું આવવું અને પ્રધાન બંસીધરને પકડવાનો પ્રયત્ન. ભદ્રશીલાએ બંસરીબાળાને જાહેર કરવી. કાયદાને અને અજીતને તાબે થવાની આત્મપ્રકાશની તૈયારી. એટલામાં મહારાજા સૂર્યકેતુએ ગુન્હેગાર મધુ માટે નવદુર્ગથી માફીપત્ર મેળવી હાજર થવું. આત્મજ્યોતિરૂપ મધુ-બંસરીને રાજા તથા પ્રજાનાં વધામણાં.

મધુ—બંસરી

નાટકનાં ગાયનો.

અંક ૧ લો.

૧

સંસારીબાળા તથા વિરાગીબાળા—

વંદુ મનોદેવ,
સાશ્વત્ શિવાગાર,
સુખ રૂપ સદાનંદ, પ્રિયનંદન પ્રિયેશ—વંદુ૦
બંસીધર તું પ્રાણ,
પ્યારો દિલારામ,
જીવનભર સુકાન, નવ નવીન તું હંમેશ—વંદુ૦

૨

અમરાપુરી—સુરગંગા એ સરંતા,
અજવાળાં પુણ્યવંતા,
વિરાગીબાળા—હિમધવલાં મંગલાં એ
અમર અવની ઉતર્યાં. —સુર૦
અમરાપુરી—મોહ અવનીના સમાવો,
સંસારીબાળા—સ્વર્ગભુવનો એ બતાવો,
દિવ્ય [illegible] મિલાવો,
સર્વ—[illegible] —સુર૦

ગુલશાન— ૩

હાં નેનોથી શું સતાવો હસી દિલને
વાણીથી શું સીઆવો હસતે મુખડે?
પડુ પાયે ના મનાવો તમે —હાં૦
હું છું ડુબાઈ, હું છું સીણાઇ,
નેન થકી પ્રિય હું છું ઘવાઈ,
દો અમી મીઠી એ દવાઈ,
આલિંગો પ્રાણને —હાં૦

સ્નેહવીણા— ૪

ગાન સુણાવો મધુરાં દિલથી,
સુખની રજની સૈયા સ્નેહી કાજે —ગાન૦
પલ પલનાં ગીત પ્યારાં ગજાવો,
વેગે વધાવો ઉર રંગ આજે —ગાન૦

સ્નેહવીણા— ૫

સ્નેહી સખી છું, પ્રણુ હું તમારી
ભૂખી હું તો ભાવની સદાની,
ઓવારૂં પ્યારા સખા પરે પ્રાણ આજ—સ્નેહી૦
પૂનું જીગર કુમારૂં દિલારામ,
દિલ આપીને લેવાં દિલડાં,
કુમ રાં, દુલારા, અનેરાં એ દિલ રાજ—સ્નેહી૦

ખંસરીબાળા— ૬

મીઠી મીઠી તાન હૃદય સુણાવી,
શુદ્ધ બુદ્ધ સહુ મ્હારી મીટમાં હરાવી—મીઠી૦
પ્રભુને હન દિલહર કોયલ!
રાગિની મંજુલ ગા નિત વ્હાલી —મીઠી૦

૭

સ્નેહવીણા—રાધા છો કાનનાં દુલારી, જાઉં હું વારી,
શાને લજાવ છો કુમારી!
ખંસરીબાળા—નાહાની તારી —રાધા૦

સ્નેહવીણા—ભૂલ્યાં ગોપાલ હૈયાહારને ગ્હેચારી!
ભૂલ્યા એ વ્હાલા કામણો શું પ્યારી?
બંસરીબાળા—હારી હું હારી —રાધા૦

૮

(રાસ)

રાધા તથા ગોપીઓ—
બંસી મહિં આણુ વસ્યા હાં શ્યામળા,
પ્યારી એ પ્રાણુથી!
કાન કેરી હૈયાહાર એ માનિની!
ગોપી શુ કામની?—બંસી૦
કૃષ્ણ—હો બંસી કે ગોપીઓ, કાન તણાં સહુ પ્રાણ;
રાધા, ધેનુ, ગોપ, વ્રજ; સહુપર એ કુરબાન.
રાધા—વાણી વદી જાદુ ભરી, હૈયું હરી સ્મિત કરી,
હાં કાનુડે ભૂલાવ્યાં ભાનથી. —બંસી૦

૯

બંસરીબાળા—શોભન લોભન જડ દેહ ન વરીએ,
વરીએ પ્રભુનું નૂર જ્યાંહિં.—શોભન૦
ના મોહ માયા કીર્તિ પૂજીએ,
ના કો, ચમકથી રીઝીએ,
નહિ આત્મ વિણ સુખ ક્યાંહિં—શોભન૦

બંસરીબાળા— ૧૦
જાગી જ્યોત જાગી હૃદયની જ્યોત જાગી,
બંસીઓ સાથ વાગી;
આત્મની તાલિ લાગી,
બ્રહ્મની ધૂન મધુરી એ સુભાગી —જાગી૦
સ્વર્ગઅવની સહુ સુહાયે,
દુઃખ દિલનાં સહુ સમાયે,
સુર ઉર ઉરના પૂરાયે,
થાજો સ્નેહયોગી, સ્નેહભોગી સ્નેહરાગી—જાગી૦

દુલારી— ૧૧

ચંદા જ્યમ ચમકે હાં,
પ્રિય જનનાં આંગણુ ઝળકે, હાં ઝળકે;
તન મનમાં પ્રીત ધબકે, વીજ ઝબકે —ચંદા૦
નયન ના ધરાયે, સ્મિત ઉભરાયે,
ઉરે ઉમંગ, ઝરે આનંદ
જ્યમ સરવર છળકે,
મુખ મળકે, પ્રાણુ મળકે —ચંદા૦

૧૨

દુલારી—પ્રાણુ પ્યારાં એ,
મીઠડાંએ, રતિસમાં એ લજાયે સુહાયે નેનરે
—પ્રાણુ૦

રતિશી કામણુગારી કાયા,
દિલારામ—મદન મોહન વાહ શયા !
દુલારી—ઉતરી આલમ મોહમાયા,
દિલારામ—વરી આ વ્હાલમને ! —પ્રાણુ૦

૧૩

દુલારી—આપ પ્રાણુજીવન વ્હાલાં અમે,
નયન મીલાવ્યાં જીગર ખીલાવ્યાં,
પાંદને મધુરાં અમૃત અમૂલાં;
દિલારામ—રસિક છો નવેલાં હો. —આપ૦
દુલારી—મોહન સ્નેહની સુરભિ લાવો,
સુરભિ-વાહન વાયુ મિલાવો,
સંસાર પથે કુસુદો ખીલાવો;
દિલારામ—ખીલવું શું ખીલેલાં જ્યાં ! —આપ૦

૧૪

અંસારી—હૈયાં કેશ ચેતન ચમકિયાં, તમ સહુ—હૈયાં૦
આજે નવી ભુમી મૈયા;
[illegible] પ્રેમે સુમંત —હૈયાં૦

ફાગ્યાં-ફેશ ફાજે,
હૈયે માત શાજે,
નવ નવ આશા આજે,
મંગલ ઉજાળિયાં,
ભાવિ ઉષા ઉગી સોયાં.
ઝીલ્યા જેણે તેજ ચુમું પાય પુનિત—હૈયાં૦

૧૫

કુમારી આશ્રમની બાળાઓ—
વ્હાલી આ બચાવો વાડી સ્વર્ગ સમી,
દયાળુ ઉગારો લાવી હૈયે અમી,
ઊનાં આંસુ ખાળો. —વ્હાલી૦
આપે ખીલાવી સિંચીને સ્નેહથી જે,
સ્વામી! શોભાવી પ્યારી તેજથી જે,
તાત ઉદ્ધારો સ્નેહમથી એ,
અંજલિ પ્રાણુ પાઓ. —વ્હાલી૦

અંક ૨ જો.

ભદ્રશીલા— ૧૬
જગ મહિં જીવન ધરીને સુકૃતિ કરવી રે,
રાચવા જગપતિ રે.
હારી જશું રે જીંદગી પળમાંહિ રે,
કર્યો ન સંગ સાધુ સહી,
માયામાંથી કોઇ નહિ ઉગરે —જગ૦
આત્મા દઇને કોણુ [illegible] રાજ તાજ?
છોડીશું નિજ હૃદય-રાજ!
જુગે જુગે ગાજી [illegible],
સંતાન તણા પાદ પૂજશે,
[illegible]રે—જગ૦

દુલારી— ૧૭

રસિકો કેરા સરદાર વનમાળી લાગો,
સુંદરીઓ આપે પ્રાણ પ્યારા આપ કહિ માગો.
શુભ ધવલાં ઉજ્જવળિયાં ઝેરાને પ્રાણાધાર—
દિલદાર શોભાવો—રસિકો૦
ચંદ્ર સમું મુખ, વાણી સુધાની,
નેન મહિં ભરી દિવ્ય ખુમારી,
મોંઘામૂલનાં દિલ હરણાં સ્મિત પરાગ સુરલોક,
મોહાવો—રસિકો૦

અંસરીબાળા— ૧૮

અમર રહો સહુ આશા,
હૈયે અવધ હો ના,
નવ હો જીગર રસહીન,
આશ વીણ શ્વાસ હો ના—અમર૦
નેન ન દે નવ નાથ,
દઇને લૂંટ તેજ પ્યારાં,
પ્રિય સૂર સુણાવી પ્રાણ.
તાર ન તૂટે દિલહારા—અમર૦

સ્નેહવીણા— ૧૯

સ્મરજો પ્રેમી દિલ પ્યારાં,
નહિ ભુલી જીવનભર વ્હાલાં,
એજ માગું પ્રિયજન જાણી બાળા—સ્મરજો૦
પ્રેમ એજ પ્રાણ માનો,
પ્રેમ દેવ આત્માનો,
પ્રેમ એ વિસામોરે હાં (૨)
રે હાં જામ એ સુધાનો,
મોંઘાં મૂલો એ ખજાનો —સ્મરજો૦

૨૦

આત્મપ્રકાશ તથા મજીરા—

જીવન જગતનાથ હાથ ધરીએ,
હાથ ધરીએ, સાથ તરીએ,
જરી ન ડરીએ જગત —જીવન૦
સજ્જન ગરીબ કરીએ સાથ,
સધન અધમ તજીએ હાથ,
પુનિત બની, સત્યશાલી, સ્નેહમાલી,
પરમ શરણ ધરીએ મરીએ તરીએ—હાથ૦

દુલારી— ૨૧

હાં અર્પ્યાં આ તનને જો પ્રાણ મળે,
નિજ પ્રિયને માટ સજ્યાં
મૂલ તનનાં માન મનનાં પ્રેમ ઝરે—હાં૦
જ્યાંહિ મળતાં પ્રેમઝરણાં—
બાથ પડતાં દેહ હિલડાં,
પ્રેમ જપતાં પ્રેમ તપતાં,
પ્રાણ-કુસુમ મમ અર્પ્યાં,
સ્નેહી શરણે નાથ સહુને સાથ જે કરે—હાં૦

બંસરી— ૨૨

નવ આ વેચવા પ્રાણ વિહ્વળ્યા પ્રભુથી ન્યારા,
નવ કોમારે મ્હારે કાંચન સ્નેહજ સ્વામી અંતરના—નવ૦
નહિ પાપીને આ દિલ વરવા,
પણ તન મન ન્યોછાવર કરૂં હા,
ખારાં પ્રેમીનાં પુણ્યકેરાં પૂજન ઉજવવા —નવ૦

બંસરી— ૨૩

આશા નવ વન રસભર નારી,
શોધતી હું મહાદેવી દુલારી,
ભેટયાં પ્રાણસમા માલી —આશા૦
પ્રાણ આદેશ શિર સાટે ધારી
સાધશ હું જળધારી —આશા૦

બાળઅંગ્રેજો— ૨૪
મોરી બૈયાં ન પકર, ગિરધારી શ્યામ,
ભરી ભરન નીર જમુનાકે શામ —મોરી૦
તુમ તો બાથે સોતન સંગ રહેતે,
હમ તો સદન પ્યારી શ્યામ —મોરી૦

અંક ૩ જો.

સૂર્યકેતુ— ૨૫
અગનઝાળ આ સ્વાર્થ પ્રમાણો,
દહન સદા એ કરે,
સળગે દેહ જ્યાં અંગાર મૂકાણો —અગન૦
અન્યનાં દિલડાં બાળવા કેમ અંતર બળાવેર ?
મોહ મહિ ભાન ગયું,
જીવનનું સુકાન ગયું માનો. —અગન૦

૨૬
સ્નેહવીણા—સ્નેહનાવ તારીશું સાથ વ્હાલમા—સ્નેહ૦
રવીન્દ્રકુમાર—આણો જડશું અહીં હાથમાં હાથ
સ્નેહવીણા—સાથે મરીશું તરીશું કૃપાનાથ,
હા હૈયાના હાર વ્હાલમા —સ્નેહ૦
વીજ ઝંઝાવાટ સાથે સહીશું,
જઈશું દીનાનાથ સાગર કંઠે,
રવીન્દ્રકુમાર—નાવ દઈશું સુકાનીને હાથે,
સ્નેહવીણા—ઉતરશું પ્રભુ સાથ પાર,
પાર સંસાર સાથ વ્હાલમા —સ્નેહ૦

અંસરીબાળા — ૨૭
દિલની છે દિલ દવાઈ.
ચાહે મારો વા ઉગારો —દિલની૦
હતી પ્રેમની હું ભાગી,
હતી સાનયોગ લ્હાણી !